

SUOMEN ASIANAJAJALIITON
OIKEUSTURVAOHJELMA

FINLANDS ADVOKATFÖRBUNDS
RÄTTSKYDDSPROGRAM

Helsinki - Helsingfors
1995

SUOMEN ASIANAJAJALIITON
OIKEUSTURVAOHJELMA

FINNLANDS ADVOKATFÖRBUNDS
RÄTTSKYDDSPROGRAM

Helsinki - Helsingfors
1995

Suomen Asianajajaliiton oikeusturvaohjelma	3
Finlands Advokatförbunds rättskyddsprogram	25

**SUOMEN ASIANAJAJALIITON
OIKEUSTURVAOHJELMA**

ISBN 951-95033-7-4
ISSN 0781-5840
Yliopistopaino

JOHDANTO

Oikeusturva on nykyäikaiseen oikeusvaltioon kuuluva käsite, jolle ei ole virallista ja yksiselitteistä määritelmää. Oikeusturva tarkoittaa niitä tehokkaita keinoja, joilla ihmisten oikeudet toteutetaan. Tämä ohjelma sisältää Suomen Asianajajaliiton näkemyksen suomalaisesta oikeusturvasta (osa I) sekä esityksen niistä erityisistä yhteiskunnallisista painopiste- ja ongelma-alueista, joissa olisi aihetta ryhtyä toimenpiteisiin oikeusturvan kaikinpuoliseksi edistämiseksi (osa II).

Suomen Asianajajaliiton oikeusturvaohjelma on hyväksytty liiton valtuuskunnan kokouksessa 12.1.1995.

S I S Ä L L Y S

I	OIKEUSTURVA	7
1	Oikeusturva, lailla turvattu ihmisoikeuksien suoja	7
2	Laillisuusperiaate	8
3	Puolueettomuus- ja riippumattomuusperiaate	8
4	Oikeus tuomioistuinkäsittelyyn	9
5	Tuomioistuinten toimintaedellysten turvaaminen	10
6	Tuomioistuinkäsittely kohtuullisessa ajassa	10
7	Oikeus oikeusavustajaan	11
8	Julkisuusperiaate ja yksityisyden suoja	12
9	Yhteenvetö	12
II	OIKEUSTURVAAN LIITTYVÄT AJANKOHTAISET ONGELMAT	14
1	Muutoksenhakuoikeuden rajoituspyrkimykset	14
2	Pitkät käsittelyajat	14
3	Asianosaisten kuuleminen	15
4	Esteellisyssäänosten vanhentuneisuus	15
5	Oikeudellisen tiedon saatavuus	15
6	Ruotsinkielisen väestönosan oikeuspalvelut	15
7	Tuomareiden nimittäminen	16
8	Konkurssimenettelyn epäkohdat	16
9	Lapsen tapaanisoikeuden pakottäytöönpano	16
10	Ryhmäkanteet	16
11	Oikeusturvakavatuksen heikennykset	17
12	Välimiesmenettelyn kustannukset	17
13	Velkajärjestelyt, yrityssaneeraukset	17
14	Maksuttoman oikeudenkäynnin laajuus	17
15	Rikoksen uhrin aseman kohentaminen	18
16	Häirintä voitava kielää rangaistuksen uhalla	19
17	Ratkaisujen perustelut	19
18	Pidättäminen, vangitseminen ja muut pakkokeinot	19
19	Syyttömästi syytetyn oikeus saada korvaus kuluistaan	20
20	Poliisin valtuudet ja tietosuoja	20

21	Equality of arms - tasavertaisuus oikeudenkäynnissä	21
22	Rikosten seuraamusvaihtoehdot	21
23	Sakon muuntorangaistukset laman aikana	22
24	Insestijutut, sosiaaliviranomaisten näkemys ja syöttömyysolettama	22
25	Oikeudenkäyntikulusäännökset, hallintolainkäyttö	22
26	Ulkomaalaisten asema, kielisäännökset	23
27	Pakolaisia ja turvapaikanhakijoita koskevat kysymykset	23

I OIKEUSTURVA

1 Oikeusturva, lailla turvattu ihmisoikeuksien suoja

Oikeusturva ja ihmisoikeudet ovat läheiset käsitteet, mutta ne eivät tarkoita samaa. YK:n ihmisoikeuksien julistus, YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevä yleissopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja Suomen hallitusmuoto puhuvat oikeudesta elämään, vapauteen, omaisuteen, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, ilmaisunvapauteen ja yhdistymisvapauteen; ne ovat kaikki sellaisia elämän perusarvoja, jotka oikeusturvan tulisi taata. Oikeusturva muodostaa siis ihmisoikeuksien suojan yhteiskunnassa. Oikeusturvan sisältö on kehittynyt yhdessä edellä lueteltujen perusarvojen synny ja kehityksen kanssa. Tärkeimmät perusarvot ovat luonnollisesti oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, jotka sisältyvät kaikkiin edellä mainituihin säännöksiin sekä voimassa olevaan tavanomaiseen lainsäädäntöön.

Oikeusturvan on oltava tehokasta eikä ainoastaan muodollista kontrollia. Oikeusturva ja ihmisoikeudet pyrkivät samaan päämäärään turvattessaan yksilön oikeuksia valtaryhmittymiä vastaan. Vaikka vallan-

käyttö olisikin demokraattista, on yksilön oikeusturva tarpeellinen hänen perusoikeuksiensa suojaana. Ilman kattavaa oikeusturvaa syntyy uhka, että vain vahvemman oikeudet toteutuvat.

Tällaisen suojan muodostavat normit, joilla on lain status. Oikeusturva on olennainen osa oikeusvaltion käsittää, jolloin laki on arvo itsessään eikä vain vallanpitäjien väline saada kansa alistumaan tahtoonsa. Perustuslaki takaa tämän edellyttäessään julkisen vallan harjoittamista voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti.

Oikeusturvan periaatteiden on vastattava käsitystä turvallisesta yhteiskunnasta. Jos yksilö voi etukäteen tietää, mitkä hänen tekojensa seuraavat yhteiskunnassa ovat, voi hän tuntea olonsa turvalliseksi. Valtio turvaa siis perusoikeudet lailla, joka antaa suojaaa yksilölle julkista valtaa ja eri valtaryhmittymiä vastaan ja antaa hänen teoilleen ennustettavuutta. Jotta tämä käytäntössä toteutuisi, on lakienvaikuttajien oltava täsmällisiä sisällöltään ja ymmärrettäviä ja tämän lisäksi niitä tulee tulkita oikeusvaltiollisten periaatteiden mukaan.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on korostanut, että tulkintilanteissa olisi erilaisista perusteltavista ole-

vista vaihtoehtoista pyrittävä omaksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmäärysten toteutumista eli on näin määriteltyä ihmisoikeusystävällinen.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen on tehokkaasti valvottava oikeusturvan toteutumista Suomessa.

2 Laillisuusperiaate

Laillisuusperiaate takaa, että kaikki tuomioistuinten ja viranomaisten toiminta on lakiin perustuvaa. Viranomaisen mahdollisuus velvoittaa henkilö johonkin toimeen tai muutoin vaikuttaa hänen oikeuksiinsa perustuu lain antamiin oikeuksiin. Tämä periaate luonnollisesti asettaa laeille täsmälliset vaatimukset.

Voimassa olevan lain on oltava selkeä ja perusteltu. Se ei saa olla niin yleisesti muotoiltu, että se mahdolistaa viranomaisille mielivaltaisen tulkinnan. Lain tulee velvoittaa viranomaisia toimimaan asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä.

Lain on oltava yleinen, kaikille samanlainen säännös, joka perustuu yleisesti hyväksytyihin periaatteisiin. Sitä ei saa säättää tiettyjä henkilöitä tai ryhmittyviä silmällä pitäen.

Lakia ei saa säättää taannehtivasti. Ketään ei voida rangaista teosta, joka tekohetkellä ei ole kriminali-

soitu. Sama koskee eräin varauksin kaikkea muutakin lainsäädäntöä, esimerkiksi verotusta.

Laki ei saa olla ristiriidassa perustuslain kanssa eikä myöskään niiden kansainvälisten sopimusten - kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen - kanssa, joihin Suomi valtiona on sitoutunut.

Laillisuusperiaatteen seuraan, että rikosasiassa syyttäjän tulee näyttää syytteensä toteen eikä rikoslakia voida soveltaa analogisesti tapauksiin, jotka eivät sen suoranaiseen sanamuotoon sovellu.

Lain tulee velvoittaa viranomaisia toimimaan asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä.

3 Puolueettomuus- ja riippumattomuusperiaate

Suomalaisen tuomioistuinten tulee olla puolueettomia ja riippumattomia. Jos voimassa olevat lait tai asetukset antavat viranomaiselle tai tuomioistuimelle harkintavaltaa päätöksenteossa, tulee päätöksen aina perustua oikeusvaltioliisiin periaatteisiin eikä päätöksellä saa suosia yksityisiä henkilöitä tai organisaatioita.

Puolueettomuusperiaate tarkoittaa myös, että samankaltaisia tapauksia

on tuomioistuimissa ja viranomaisissa käsiteltävä samalla tavoin. Tähän periaatteeseen sisältyy myös se itsessään selvä jäätöntömyyden vaatimus, joka takaa, että virkamies tai tuomari ei voi toimia asiassa, jossa hänen lähdöllistä tai muunlaista intressiä.

Puolueettomuusperiaatteen selkeä ilmentymä on lähtökohta, jonka mukaan kaikki ovat tasa-arvoisia lain edessä.

Puolueettomuusperiaate takaa kaikille asianosaisille oikeuden saada tuoda mielipiteensä esiin tuomioistuimessa tai hallintoviranomaisen luona. Rikosasiassa on vastaajalla oikeus saada tieto siitä, mitä häntä vastaan aiotaan esittää.

Oikeudenkäytön tulee sen lisäksi, että se on puolueetonta ja riippumattonta, myös näyttää siltä. Oikeudenkäytön tulee olla siis sellaista, että sekä asianosaiset että yleisö ymmärtävät sen oikeudenmukaiseksi. Oikeudenkäynnissä tulee eri osapuolia kohdella tasapuolisesti ja heille tulee antaa samat oikeudet ja asettaa samat velvollisuudet.

Riippumaton asianajajalaitos on olennainen osa puolueettomuus- ja riippumattomuusperiaatteen toteuttamista. Asianajajille tulee taata edellytykset työhönsä yksilön oikeusturvan toteuttamiseksi.

Oikeudenkäytön tulee olla sellaista, että sekä asianosaiset että yleisö ymmärtävät sen oikeudenmukaiseksi.

4 Oikeus tuomioistuin-käsittelyyn

Oikeus oman asiansa tuomioistuin-käsittelyyn on luonnollinen oikeusturvaan kuuluva periaate. Jos kyseessä on vapaudenriisto, on tuomioistuimen ehdottamasti tutkittava asia. Kenenkään vapautta ei voida riistää ilman, että menettelyn laillisuus todetaan puolueettomalla ja riippumattomalla tavalla. Jotta oikeusturva toteutuu, on tuomioistuimen oltava kompetentti asiaa käsittelemään. Kun tuomio saa lainvoiman, ei samaa asiaa voida ottaa uudelleen tuomioistuimessa käsittelyväksi. Tuomioistuimen ratkaisun lopullisuuden tulee siis olla turvattu lukuun ottamatta tilanteita, josta on laissa säädetty mahdollisuus ylimääräiseen muutoksenhakuun.

Jokaisella on oltava vapaus itse valita asianajajansa, koska tällöin hän tietää että hänen oikeuksiaan valvotaan tehokkaasti ja luottamullisesti.

Tuomioistuinten on perusteltava päätökset selkeästi ja avoimesti, jotta jokainen voi arvioida, onko hän saanut oikeutta. Muutoksenha-

kuoikeus ei tarkoita vain mahdollisuutta arvioittaa tapaus uusilla tuomareilla, vaan siihen kuuluu mahdollisuus kritisoida alemman tuomiointiun perusteita ja näytönarviointia.

Asianosaisella on oltava mahdollisuus valittaa kaikista hänen oikeukseen koskevista pääätöksistä vähintään yhteen valitusasteeseen. Sekä itse valittamismahdollisuus että tie-toisuus tällaisen mahdollisuuden olemassaolosta täydennettynä mahdollisuudella saada oikeusapua takaavat oikeusturvan toteutumisen.

5 Tuomioistuinten toimintaedellytysten turvaaminen

Yleistä luottamusta nauttivat ja pätevät tuomioistuimet ovat oikeusturvan välttämätön osa. Yhteiskunnassa ei saisi herätä minkäänlaisia epäilyksiä tuomioistuinten toimintaa kohtaan.

Oikeudenkäytölle tulee antaa riittävästi resurssit, jotta se voi toteuttaa tehtävänsä. Valtion tulee huolehtia siitä, että asiantuntevat ja pätevät lakimiehet kokevat tuomarin uran kiinnostavaksi ja palkitsevaksi tehtäväksi. Tuomareiden nimitysjärjestelmää on kehitettävä niin, että taito ja kyvykkyy sekä sopivuus tuomarin tehtäviin tulevat keskeisiksi ylentämisperusteiksi.

Tämä sisältää vaatimuksen siitä, että tuomarin ura lakimiesammattina

pysyy riittävän houkuttelevana sekä yhteiskunnalliselta statukseltaan että taloudelliselta kannalta. Olisi edistetävä sellaista kehitystä, joka mahdollistaisi siirtymisen tuomarin tehtäviin myös muista lakimiesammattista.

Tällä tavoin saataisiin varmasti monipuolista kokemusta tuomioistuinlaitoksen käyttöön.

Valtion tulee yhä enemmän ottaa huolehtikseen myös tuomioistuinratkaisujen julkaisemisesta tehokkaalla tavalla. Valtion on nähtävä velvollisuudekseen informoida kansalaisia, mikä muodostaa osan siitä yleisestä luottamuksesta, jota jokainen on voitava tuntea tuomioistuinlaitosta kohtaan.

6 Tuomioistuinkäsittely kohtuullisessa ajassa

Oikeuskäsittelyn tulee alkaa kohtuullisessa ajassa, ja jokaisella on oikeus ratkaisuun asiassaan kohtuullisessa ajassa.

Erityisesti henkilökohtaiseen vapautteen ja koskemattomuuteen puuttumiset ovat siinä määrin vakavia toimenpiteitä, että niiden laillisuus on viipymättä voitava todeta tuomioistuimessa. Oikeusturva vaarantuu, jos aika toimenpiteen ja päättöksen välillä on kohtuuttoman pitkä. Riitaja rikosasioissa sekä veroista päättäessä on ratkaisu pyrittävä antamaan mahdollisimman nopeasti.

Myös hallintomenettelyssä ja hallintolainkäytössä on päätöksen tultava kohtuullisessa ajassa. Oikeusturvan toteutuminen on nimenomaan tällaisissa asioissa suoraan riippuvainen käytettävästä ajasta.

Oikeuskäsittelyn tulee alkaa kohtuullisessa ajassa, ja jokaisella on oikeus ratkaisuun asiassaan kohtuullisessa ajassa.

7 Oikeus oikeusavustajaan

Nykyaikaisessa yhteiskunnassa on turvattava jokaiselle oikeus oikeusavustajaan taloudellisesta asemasta riippumatta. Tilanne ei saa erityisesti tuomioistuinasioissa johtaa siihen, että joku jää ilman oikeusapua varattomuutensa vuoksi.

Voimassa oleva laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä sekä kunnallinen oikeusaputoiminta muodostavat perustan oikeusavun saamiselle. Niitäasioita, joissa henkilöllä on oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin ja avustajaan, ei tule entisestään rajoittaa. Rajoituksiin on syytä suhtautua kielteisesti varsinkin, kun yhteiskunnan muillakin alueilla, esimerkiksi hallintolainkäytössä on oikeusturvaongelmia, joita ei voi selvittää ilman asiantuntevaa oikeusapua.

Oikeusturvan tasapuolinen toteutuminen edellyttää, että myös hallintolainkäytön alalla voi saada maksuttonta oikeusapua tai muuta asian-

tuntija-apua. Esimerkiksi veroasioissa on veron saajalla käytettäväissään alan paras mahdollinen asiantuntemus yhteiskunnan varoilla. Sen sijaan veronmaksajan on itse huolehdittava valituksesta. Vero on yleensä maksettava valituksesta huolimatta, eikä verovelvollisen oikeusasemaa taloudellisessa mielessä korjata, vaikka hän myöhemmin voittaisi juttunsa. Hänen kulujensa korvaaminen olisi ehdottomasti asianmukaista ja tasapuolista tällaisessa tilanteessa. Hallintolainkäytössä tulisi muutoinkin siirtyä yleisesti soveltamaan laajemmin tämäntapaista menettelyä, jossa julkinen valta hävitessään jutun joutuu korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikulut.

Uudistettavassa rikosprosessissa välttämätön julkinen puolustus sisältyy rikosoikeudenkäyntimenettelyn uudistusesitykseen, mikä osaltaan täydentää esitukinta- ja pakkokeino-lainsääädäntöä.

Asianajan salassapitovelvollisuus on oikeusturvan toteutumisen kannalta keskeistä.

8 Julkisuusperiaate ja yksityisyyden suoja

Oikeudenkäynnin ja tuomion julistamisen on tapahduttava yleensä julkisesti. Julkisuusperiaate on osa sitä yhteiskunnallista kontrollia, jota vapaat tiedotusvälineet toteuttavat. Tämän lisäksi on mahdollisimman suurella asiakirjojen julkisuudella erityinen merkitys oikeusturvan takeena.

Tuomioiden ennustettavuus myös paranee, kun tuomioistuimen käytävissä oleva materiaali ja tiedot sekä niiden soveltama käytäntö ovat julkisia.

Yksityisyyden suoja on luonnollisesti osa oikeusturvaa, joka käsitteää ihmisen intiimit lähialueet. Eräillä talouselämän erityisalueilla on liikesalaisuuksia, joita on väältämättä voitava suojata.

Jos julkisuusperiaate ja yksityisyyden suoja joutuvat ristiriitaan, on valinta tehtävä yksityisyyden hyväksi kuitenkin siten, että julkisuus kohtuullisella tavalla toteutuu.

Jos julkisuusperiaate ja yksityisyyden suoja joutuvat ristiriitaan, on valinta tehtävä yksityisyyden hyväksi kuitenkin siten, että julkisuus kohtuullisella tavalla toteutuu.

9 Yhteenveto

Käsitettä oikeusturva ei voida tyhjentävästi esittää. Yhteiskunta asettaa muuttuessaan oikeusturvalle jatkuvasti uusia vaatimuksia. Ei voida esimerkiksi väittää, että tietysti maassa on tai ei ole oikeusturva. Voidaan puhua oikeusturvan toteutumisen aste-eroista. Yhteiskunnassa voi vallita korkeampi tai alhaisempi oikeusturvan aste. Myös oikeudenkäytön eri alueilla oikeusturva saattaa toteutua eri tavoin. Yhteiskunnan resurssien lisääntyessä on osan lisäyksestä langettava oikeusturvan hyväksi.

Oikeusturva suojaa ihmisoikeuksia siten kuin ne esitetään perustuslaissa ja kansainvälisissä sopimuksissa.

Se asettaa vaatimuksia oikeusnormille, niiden tulkinnalle ja soveltamiselle. Oikeusturva takaa ihmisten ja yhteisöjen oikeudet virkakoneiston mielivaltaa ja muiden vallankäyttäjien ylivaltaa vastaan, mutta turvaa myös tiedonsaannin viranomaisten päätöksistä ja niiden perusteista. Ihmisillä on oikeusturvan avulla mahdollisuus ymmärtää ennalta tekojensa seuraukset ja myös pitää huolta oikeuksistaan demokraatisessa yhteiskunnassa.

Oikeusturva luo yhteiskunnan pelisäännöt, joita yhteiskunnan tulee noudattaa ja joiden noudattamista valtion on valvottava.

OIKEUSTURVA

- määrittyy perustuslaissa ja kansainvälisissä sopimuksissa
- kohtaa uusia vaatimuksia yhteiskunnan kehittyessä
- suojaa erityisesti heikompaa osapuolta
- asettaa vaatimuksia normille
- edellyttää valtaryhmittymistä riippumattomia tuomareita ja asianajajia
- turvaa tiedonsaannin normeista, päätöksistä ja niiden perusteista
- takaa ennustettavuuden
- luo yhteiskunnan pelisäännöt
- edellyttää toteutuukseen valvontaa

II OIKEUSTURVAAN LIITTYVÄT AJANKOHTAISET ONGELMAT

1 Muutoksenhaku oikeuden rajoituspyrkimykset

Suomen Asianajajaliitto vastustaa suunnitelmia rajoittaa oikeutta muutoksenhakuun. Jo maatamme sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset edellyttävät yleensä mahdollisuutta muutoksenhakuun. Siltä osin kuin näin ei ole, on muutoksenhaun rajoittaminen väärä keino purkaa valitusasteiden ruuhkia.

Mikäli alempien tuomioistuinten päätökset olisivat nykyistä paremmin ja perusteellisemmin perusteltuja, vähentyisi tarve muutoksenhakuun. Perusteellisempi työ alioikeuksissa edellyttäisi lisäresursseja.

Mikäli ehdottomaan vankeusrangaisukseen tuomitti saisi hakemuksesta esimerkiksi vuoden lykkäyksen rangaistuksensa täytäntöönpanoon, ei hänellä olisi syytä valittaa hovioikeuteen vain rangaistuksen lykkäämiseksi.

Muutoksenhaun rajoittaminen on väärä keino purkaa valituselinten ruuhkia.

2 Pitkät käsittelyajat

Suomessa tuomioistuinasiat eivät kaikissa tapauksissa ratkea kohtuullisessa ajassa. Erityisesti jotkut lääninoikeudet ja hovioikeudet käsittelevät asioita liian pitkään. Lisäresursseja olisi saatavissa edellä selostetuilla tavoilla vähentämällä tarvetta ja syitä muutoksenhakuun.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on lukuissä ratkaisuissaan todennut, ettei valtio voi vedota jutturuuhkiin, kun kohtuulliset käsittelyajat on ylitetty. Valtion tehtävään on antaa tuomioistuimille sellaiset resurssit, etteivät käsittelyajat veny kohtuuttomiaksi. Valtiovallan on ymmärrettävä, ettei tuomioistuinten määrärahoista voi leikata samalla kun tuomioistuinten ratkaistavaksi annetaan entisten lisäksi vaikeita laman aiheuttamia ongelmia, kuten velkajärjestelyjä, yrityssaneeraukset, konkursseja, pankkikriisiin liittyviä oikeudenkäyntejä jne.

3 Asianosaisten kuuleminen

Euroopan ihmisoikeustoimikunta on havainnut korkeimman oikeuden ratkaisseen erään asian varaamatta hakijalle tilaisuutta lausua sellaisesta aineistosta, jonka tämän vastapuoli oli toimittanut oikeuden käyttöön.

Menettely on vastoin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin säädöjä, ja korkeimpien oikeuksien tulee valvoa, että tällaisia virheitä ei enää tapahdu päättäessä yksilön oikeuksista ja velvollisuksista taikka rikossyytteistä.

4 Esteellisyysäännösten vanhentuneisuus

Vaasan hovioikeus on todennut Euroopan ihmisoikeussopimuksen asetavan tuomioistuinten puolueettamuudelle pidemmälle meneviä vaatimuksia kuin voimassa oleva oikeudenkäymiskaari. Sitä tulisikin muuttaa niin, että tuomari olisi jäävi käsittelemään asiaa, jos yleisöllä on syytä epäillä tuomarin esteettömyyttä asiassa.

5 Oikeudellisen tiedon saatavuus

Oikeusturvan edellytys on, että ihmiset tuntevat voimassa olevan oikeuden. Sen vuoksi valtion tehtävä

on pitää saatavilla tietoa laeista ja niiden soveltamiskäytännöstä.

Uudet tietoverkot ovat tehneet myös oikeudellisen tiedon hankkimisen helpoksi ja halvaksi. Yhdysvaltain korkeimman oikeuden päätökset ovat saatavilla päästöstä seuraavana päivänä. Suomessa hallituksen esitykset ovat saatavilla ilman eri maksua sähköisessä muodossa.

Kun otetaan huomioon kehitys, oikeusministeriön Finlex-tietoparkin toimintatapaa tulisi vakavasti harkita. Suureen osaan Finlexin aineistoja ei ole kenelläkään tekijäoikeutta, mutta siitä huolimatta tiedon hankkimisesta peritään melkoisia maksuja. Valtion tehtävä on tarjota tietoa voimassa olevasta oikeudesta. Aineiston, johon ei ole tekijäoikeutta, tulisi olla ilmaista, koska se joka tapauksessa tuotetaan sähköiseen muotoon.

6 Ruotsinkielisen väestön osan oikeuspalvelut

Erällä alueilla Suomessa ja eräillä oikeudenaloilla on vaikea löytää ruotsinkielistä asiantuntevaa oikeusapua. Ruotsinkieliset joutuvat hoitamaan asiansa tuomioistuimissa yhä useammin suomen kielellä. Lakimieskoulutuksessa on edelleen otettava huomioon ruotsinkielisten oikeus käyttää omaa äidinkieltään.

7 Tuomareiden nimittäminen

Tuomarinuraa pohtinut toimikunta esitti harkittavaksi tuomareiden nimityslautakuntaa, jossa olisivat tuomareiden lisäksi edustettuina mm. syyttäjät, asianajajat ja oikeusministeriö. Suomen Asianajajaliitto kannattaa tällaisen lautakunnan perustamista ja sitä, että tuomareiden nimityksessä korostetaan aikaisemman työkokemuksen monipuolisuutta ja viranhakijan kykyä suorittua tuomarin tehtävissä.

8 Konkurssimenettelyn epäkohdat

Konkurssilainsäännön vanhentuneisuus on mahdollistanut väärinkäytöksiä, jotka ovat aiheuttaneet suuria vahinkoja velkojille ja koko yhteiskunnalle. Konkurssiasiassa valvontaa suorittavalle konkurssiasiamiehelle on annettava riittävästi resurssit epäkohtiin puuttumista varten.

Suomen Asianajajaliitto korostaa, että sen jäsenet ovat myös konkursipesän toimitsijoina velvollisia noudattamaan hyvää asianajajatapaa ja että he ovat liiton kurinpitovallan alaisia. Sen vuoksi olisi suotavaa käyttää pesänhoitajana ammattitaitoista asianajajaa, jollaisen tehtävään määräämisen tulisi aina olla mahdolista, vaikka velallinen esittäisi teh-

tävään omaa lakimiestään.

9 Lapsen tapaanisoikeuden pakkotäytäntöönpano

Euroopan ihmisoikeustoimistuin on arvostellut Suomen viranomaisten menettelyä eräässä lapsen tapaanisoikeuden täytäntöönpanoasiassa. Suomen Asianajajaliitto yhtyy tuomioistuimen kriitikkiin siltä osin, ettei nykyinen täytäntöönpanomenettely täytä kohtullisesti tehtävänsä.

Uhkasakot eivät välittämättä lainkaan toimi halutulla tavalla, jos vastaaja on varaton ja uskoo saavansa esimerkiksi armahduksen uhkasakon muuntorangaistukseen. Menettely on myös aivan liian hidasta.

10 Ryhmäkanteet

Suomen Asianajajaliiton käsitynnen mukaan oikeudenmukaisuus ja oikeusturva toteutuvat paremmin, jos joukko- tai ryhmäkanne tulee mahdolliseksi erilaisille, useamman henkilön ryhmille, joilla on sama intressi oikeuksiinsa pyrkisessään. Suuren hankkeiden edessä ihmisen saattaa tuntea itsensä voimattomaksi. Tällöin yhteisen intressin omaaville ihmisiille taattu taloudellisesti riskiton oikeudenkäyntimahdolisuus edistää oikeusturvaata. Ei ole myöskään järkevää, että usea henkilö ajaa

täysin samanlaista kannetta samaa vastaajaa vastaan. Kun intressi on yhteinen, tulisi kanne voida tulkita yhdellä kerralla kokonaisuutena.

11 Oikeusturvavakuutuksen heikennykset

Vakuutusyhtiöt suunnittelevat supistuksia kotivakuutusten oikeusturvan soveltamisalaan. Arvonlisäverrotus on leikannut vakuutusmääräästää yli viidenneksen. Yhdessä nämä muutokset väijäämättä heikentävät kuluttajan mahdollisuutta käydä oikeutta elinkeinonharjoittajia ja muita vahempia osapuolia vastaan.

Oikeudenkäyntikulujen arvonlisäverrollisuus tulisi korvata kuluttajille, tai ainakin valtion tulisi pidättyä enemmistä säästötoimista, jotka rajoittavat yksityisten ihmisten mahdollisuutta saada tarvitsemaansa oikeusapua.

12 Välimiesmenettelyn kustannukset

Yleisten tuomioistuinten ruuhkat ovat korostaneet vaihtoehtoisten ratkaisumallien, kuten välimiesmenettelyn eräitä etuja. Varsinkin kuluttajan kannalta välimiesmenettelyn kustannukset saattavat kuitenkin olla kohtuuttoman suuria. Tämä seikka puolestaan saattaa estää välimiesmenettelyn käytämistä sellaisissa tilanteissa, joissa se muu-

ten olisi varteenotettava vaihtoehto. Välimiesmenettelyä tulisikin kehittää siten, että se soveltuisi myös taloudelliselta intressiltään pienehköjen riita-asioiden ratkaisemiseen.

13 Velkajärjestelyt, yritys saneeraukset

Kiireessä säädetty lait yksityishenkilön velkajärjestelystä ja yrityssaneerauksesta ovat osoittautuneet työläkisi tuomioistuimille muunmuassa sen vuoksi, että lait ovat epäselviä ja oikeuskäytäntöä on ollut vaikea pitää yhtenäisenä. Tämä on työllistänyt myös hovioikeuksia. Tuomioistuimille annetut uudet tehtävät ovat entisestään vaikeuttaneet niiden työtilannetta, mikä näkyy kaikkien muiden asioiden viipymisenä.

Saneerausmenettelyä on pidetty erityisesti pienien ja keskisuurten yritysten taholla liian kalliina ja monimutkaisena, vaikka menettely on säädetty juuri niiden tarpeita silmällä pitäen.

14 Maksuttoman oikeudenkäynnin laajuus

Maksuton oikeudenkäynti ei täydellisesti varmista oikeusavun saatia kaikissa vakavissa oikeusturvaan uhkaavissa tilanteissa.

Edes yleisen oikeusavun järjestelmä

ei täytyä näitä aukkoja.

Maksuton oikeudenkäynti olisi tarpeen esimerkiksi eräissä verovalitus-tilanteissa, joissa verottajan pääös on vienyt valittajan maksukyyyn eikä hän voi itse maksaa asianuntijalle valituksen laatimisesta.

Samoin pesänjakoon ja ositukseen liittyy usein vaikeita ja kalliaksi tulevia tilanteita, joissa asianosaisen on kustannettava paitsi oma oikeusavustajansa myös puolet pesänjakajan palkkiosta. On selvää, että varattomalla osapuolella on heikommat mahdollisuudet valvoa etuaan näissä tilanteissa, joissa varakkaampi osapuoli voi painostaa kohtuuton- maan sopimukseen estämällä pesän omaisuuden realisoinnin.

Maksutonta oikeudenkäyntiä rajoitettiin vuonna 1993 valtion säästötoimien perusteella. Tehdyt supistukset on poistettava heti, kun valtion talous antaa siihen mahdollisuuden.

Maksuton oikeudenkäynti ei myöskään koske tuomioiden täytäntöönpanotilanteita. Mikäli lapsen huoltoa ja tapaanisoikeutta koskevien ratkaisujen täytäntöönpano siirtyy tuomioistuimen tehtäväksi, on varmistettava, että maksuton oikeudenkäynti koskee myös tästä vaihetta, jonka merkitys entisestään korostuu.

Henkilöllä, jolta puuttuu tavanomainen kyky tai mahdollisuus perehtyä kirjalliseen oikeudenkäyntiaineis-

toon, tulisi olla nykyistä laajempi oikeus saada oikeusavustaja valtion varoin.

Oikeusministeriön työryhmä esitti jo vuonna 1991 maksuttoman oikeudenkäynnin ulottamista turvapaikka-lautakuntaan tehtäviin valituksiin. Ehdotus on edelleen toteuttamatta, mikä saattaa kyseenalaistaa koko muutoksenhaku- oikeuden merkityksen.

Maksuton oikeudenkäynti ei täydellisesti varmista oikeusavun saantia kaikissa vakavissa oikeusturvaan uhkaavissa tilanteissa.

15 Rikoksen uhrin aseman kohentaminen

Rikoksen uhrin asema ei maassamme ole tyydyttävällä kannalla. Etenkin henkilövahinkojen korvaaminen tulisi saada asianmukaiselle tasolle. Rikosvahinkojen korvaamisjärjestelmän puitteissa maksaa valtio eräillä rikoksilla aiheutetuista vahingoista korvausta. Rikoksen uhrin aseman parantamiseksi on tätä rikosvahinkojen korvaamisjärjestelmää kehitettävä. Rikosvahinkojen korvaamista koskevissa asioissa esiintyy tapauksia, joissa valtiokonttori, usein jopa hakijaa kuulematta, alentaa niitä korvausmääriä, jotka asianomainen tuomioistuin lainvoimaisella ratkaisullaan on tuominut suoritettavaksi.

Tällaista menettelyä ei rikoksen uhrin kannalta voida pitää hyväksytävänä. Koska nykyinen korvausmenettely on myös liian hidaskin, tulisi rikoksen uhrille suoritettaville korvausille maksaa asianmukainen korko.

16 Häirintä voitava kieltää rangaistuksen uhalla

Sekä perheen hajoamiseen liittyvissä tilanteissa että eräissä kotirauhan häirintätapauksissa on havaittu puuteksi, ettei tuomioistuin voi etukäteen kieltää tiettyä henkilöä esimerkiksi menemästä entisen aviopuolisonsa kotiin tai työpaikalle. Pienen sakkorangaistuksen tuomitseminen jälkikäteen esimerkiksi kotirauhan rikkomisesta ei ole riittävä keino estää vakavia häirintätilanteita. Lakin olisi otettava mahdollisuus määritätä rangaistuksen uhka, mikäli henkilö uudistaa toista ihmistä vakavasti häiritsevän teon.

17 Ratkaisujen perustelut

Tuomioistuinten päätökset perustellaan Suomessa yleensä niukasti. Valitustuomioistuimissa laaditaan kuitenkin säännönmukaisesti esittelymuistio, mutta se katsotaan salaiseksi tuomioistuimen neuvotteluja sisältäväksi asiakirjaksi. Jos esittelymuistiot julkitettaisiin, voisivat asianosaiset varmistua, että heidän juttunsa on asianmukaisesti käsitelty,

ja luottamus päätöksiin lisääntyisi. Pitemmällä aikavälillä tulisi pyrkiä siihen, että tuomioistuinten ratkaisujen perustelut olisivat nykyistä laajempia ja niissä arvioitaisiin sekä ratkaisun puolesta että sitä vastaan puhuvat seikat.

18 Pidättäminen, vangitseminen ja muut pakkokeinot

Voimassa olevan esituskintalainsäädännön luominen on asettanut Suomen siihen kansainvälistet oikeusvaltion vähimmäisvaatimukset toteuttavaan tilanteeseen, että pidättäminen, vangitseminen ja muut pakkokeinot ratkaistaan riippumattomassa tuomioistumessa.

Suomen Asianajajaliitto on huolissaan siitä, että esimerkiksi televanta-asioissa ja esitetystä telekuunteluasiasta päätetään tuomioistuimessa ilman, että epäiltyä lainkaan kuullaan. Näitä asioita koskevan ratkaisutoiminnan tulisi olla vähintäänkin erillisen lautakunnan valvonnassa.

Esituskintalainsäädäntö sisältää vielä eräitä puutteita, joista voidaan mainita esimerkiksi tunnistamismenettelyä koskevan lainsäädännön puute. Suomen Asianajajaliitto on tehnyt oikeusministeriölle aloitteen tällaisen lainsäädännön luomisesta.

Eurooppalainen kidutuksen ja muun huonon kohtelun vastainen komitea

teki Suomeen tarkastuskäynnin vuonna 1992. Komitean raportti arvostelee erältä kohdin suomalaista esitutkintaa, ja Suomen Asianajajaliitto pitää välttämättömänä parannushdotusten huomioon ottamista. Esimerkiksi esitutkintakuulustelujen ääni- ja videonauhoittaminen tulisi ottaa laajemmin käyttöön törkeitä rikoksia tutkittaessa. Pidätettyjen ja vangittujen säälytylosolosuhteet eivät vastaa hyväksytävää tasoa kaikilta osin. Tutkintavangilla tulisi olla mahdollisuus sellin ulkopuoliseen toimintaan muutoinkin kuin lyhyen ulkoilun ajan.

Esitutkintakuulustelujen ääni- ja videonauhoittaminen tulisi ottaa laajemmin käyttöön törkeitä rikoksia tutkittaessa.

19 Syyttömästi syytetyn oikeus saada korvaus kuluistaan

Valtioneuvosto päätti olla esittämättä eduskunnalle laki, jonka mukaan syyttömästi syytellyllä olisi oikeus saada valtiolta korvaus puolustautumiskuluistaan. Suomen Asianajajaliiton näkemyksen mukaan valtiontaloudelliset syt eivät voi olla este korvausille. Jo nyt valtio maksaa maksuttoman oikeudenkäynnin kautta suuren osan myös syyttömästi syytetyjen kuluista. Toisaalta jos syyttömästi syytetty on ollut pidä-

tettynä tai vangittuna, korvataan jo nykyisinkin hänen oikeudenkäyntikulunsa valtion varoista.

Varsinkin arvonlisäverojärjestelmän laajentuminen myös asianajajan palkkioon on johtanut täysin kestävästi syytöistä joutuu oikeudenkäyntikulujensa lisäksi maksamaan 22 % kulujen määrästä valtiolle.

Syyttömästi syytetty joutuu oikeudenkäyntikulujensa lisäksi maksamaan 22 % kulujen määrästä valtiolle.

20 Poliisin valtuudet ja tietosuoja

Viime vuosina on poliisin valtuuksia ja resursseja esimerkiksi tiedon saatuinti ja keruuseen huomattavasti lisätty. Suomen Asianajajaliiton havaintojen mukaan samana aikana ei ole ollut havaittavissa oleellista muutosta esimerkiksi rikollisuustilanteessa, mikä puolaisi näitä lisäyskiä. Ainoastaan humausaineriokset ovat viime vuosina lisääntyneet, mutta siitä huolimatta muutokset poliisin toimivallassa on kirjoitetut yleisiksi koskemaan kaikentyypisten rikosten valvontaa ja tuikintaan.

Suomen Asianajajaliitto korostaa, että kun puututaan aikaisempaa

enemmän kansalaisten ja muiden maassa oleskelevien yksityiselämään on näiden puuttumisten oltava välttämättömiä demokraatisessa yhteiskunnassa.

21 Equality of arms - tasavertaisuus oikeudenkäynnissä

Suomessa on perinteisesti tuomari vastannut rikosvastun toteutumisesta eli siitä, että tuomitsemiselle riittävä näyttö tulee asiassa esityksi. Vastuu tulee siirtää syyttäjälle, jotta oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä tulee kolmen osapuolen *trial*, jossa tuomarin tehtävä on ottaa vastaan tasavertaisen osapuolten selvitys ja ratkaista asia. Tuomarin tehtävä ei ole korjata syyttäjän virheitä. Mikäli syyttäjä ei ole näytänyt syytettään toteen, on syyte hylättävä eikä syyttäjää tule kehottaa täydentämään aineistoa (vrt. KKO 1991:84).

Maassamme on rikosprosessissa syyttäjällä keinoja, jotka eivät ole puolustuksen käytössä. Esimerkiksi sormenjälki- ja käsilatutkimus, pääsy takavarikoitun omaisuuteen ja sen tutkiminen ovat mahdollisia vain poliisille ja syyttäjälle. Täydelliset teletunnistetiedot eivät ole vastaanottajan saavilla edes hänen omasta teleliittymästään. Siten näytön esittäminen syytettä vastaan saattaa edellyttää syyttäjän myötä-

vaikutusta, jollaiseen hänellä ei kuitenkaan ole lain mukaan velvollisuutta.

Syyttäjät saavat tavallisesti esitutkinta-aineiston automaattisesti ja nopeammin kuin jutun vastaaja.

Syyttäjä myös koetaan osaksi tuomiostuimen henkilökuntaa, ja hänellä on usein mahdollisuus vaikuttaa siihen, missä järjestyksessä ja aikataulussa rikosasioita käsitellään.

Hallintolainkäytössä valituksen kohdeena olevan päätöksen tehnyt viranomainen on erityisasemassa valitusta käsittelyssä. Tavoitteena tulisi olla kaksiasianosaissuhde niin, ettei valituksen ratkaisijan puolueettomuus vaarannu. Hallintomenettelyä ja hallintolainkäytöä tulisi kehittää erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa ratkaistavana on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan tarkoittama oikeus tai velvollisuus. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi lapsen huostaanotto ja erilaisista etuksista päättäminen.

22 Rikosten seuraamus-vaihtoehdot

Suomen Asianajajaliiton jäsenet ovat työssään havainneet, kuinka huonosti ehdoton vankeusrangaistus täyttää sille asetetun erityisestävän tehtävän. Vankilaan joutuminen on usein varmin tae rikolliselle elämänrulle.

Erityisesti taloudellisesti vaikeina aikoina olisi pyrittävä estämään rikokseen syyllistyneiden epäosiaalistuminen, koska jo työttömyys ja varattomuus vaikuttavat epäosiaalistaavasti.

Varsinkin nuorille rikoksentekejöille olisi järjestettävä mahdollisuus sovittaa tekonsa vapaaehtoisen sovitteluun, yhdyskuntapalvelun tai vapaa-ajan arestin muodossa.

23 Sakon muuntorangaistukset laman aikana

Sakkorangaistus uhkaa menettää merkityksensä lievempänä rangaisstuksena, jos eniten rikoksia tekevät ovat usein kyyttömiä maksamaan sakkonsa. Kun sakkojen perintä ja muuntaminen ovat hitaita toimenpiteitä, saattaa nuorellekin rikolliselle kertyä valtava määrä sakkorangaistuksia, jotka joudutaan suorittamaan vankilassa.

Myös muuntorangaistukselle olisi saatava vaihtoehtoja. Esimerkiksi viikonloppuaresti olisi tähän sopiva tapa.

24 Insestijutut, sosiaaliviranomaisten näkemys ja syytömyysolettama

Julkisuudessa on ollut esillä tapauksia, joissa tuomioistuimen ja sosiaa-

liviranomaisten näytönarvointi poikkeaa rajusti toisistaan, kun kyse on insestistä. Syytömyysolettama sitoo myös sosiaaliviranomaisia. Perhe-elämään puuttumiselle täytyy olla kestävä perusteet, eivätkä pelkät yksilöimättömät epäilyt voi antaa sellaiseen oikeutusta.

Lastensuojelulliset näkökohdat on kyettävä selkeästi erottamaan rikosoikeudellisista.

25 Oikeudenkäyntikulu-säännökset, hallinto-lainkäyttö

Myös hallintolainkäyttöä koskevat oikeudenkäyntikulusäännökset olisi säädetettävä. Lähtökohdan tulisi olla se, että mikäli julkisyhteisö häviää oikeudenkäynnin, sen tulee korvata valittajan oikeudenkäyntikulut täysimääräisenä. Mikäli valittaja häviää juttunsa, olisi hänet kohtuuden mukaan velvoitettava korvaamaan julkisyhteisölle asiasta aiheutuneet kulut, mikäli valitus mm. aikaisempi oikeuskäytäntö huomioon ottaen on katsottava perusteettomaksi.

Oikeusministeriössä laadittu ehdotus hallintolainkäytöläiksi (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/94) sisältää säännöksen oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Tuon ehdotuksen periaatteet tulisi pikaisesti saattaa voimaan.

Mikäli julkisyhteisö häviää oikeudenkäynnin, sen tulee korvata valittajan oikeudenkäyntikulut täysimääräisenä.

26 Ulkomaalaisten asema, kielisäännökset

Ulkomaalaisten asema oikeudenkäynnissä kaipaa kohentamista. Esimerkiksi lapsen huollossa ja tapaamisoikeudesta päättääessä tulisi ulkomaalaissella olla oikeus tulkkaukseen, vaikka hänenlää ei olisi sen järjestämiseen varoja.

Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää, että sytteestä ja sen perusteista annetaan tieto etukäteen vastaajan ymmärtämällä kielellä. Tämä ei täysin toteudu Suomessa ulkomaalaisten osalta. Esitutkintapöytäkirjat laaditaan suomeksi tai ruotsiksi. Sytte ja haaste annetaan tiedoksi vain näillä kielillä, vaikka vastaaja ei lainkaan osaisi suomea. Kun asiaa aletaan käsitellä keskitetyssä pääkäsitelyssä, ei voida hyväksyä, että vastaaja vasta istuntosalissa saa tiedon siitä, mistä hänelle vaaditaan rangaistusta.

27 Pakolaisia ja turvapaikanhakijoita koskevat kysymykset

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kohtelu näyttää olevan jatkuvan keskustelun kohteena. Näiden ryhmien oikeusturva sisältää runsaasti erityiskysymyksiä, jotka tulee kohtuullisella tavalla järjestää. Kyse on yleensä henkilöistä, jotka ovat joutuneet ihmisoikeusloukkausten kohdeksi. Heidän oikeusturvansa tulee olla vastaanottavassa maassa moitteetonta. Heidän elämänsä ja toimintansa vapautta ei tule tarpeettomasti rajoittaa.

Turvapaikkajärjestelmää käytetään maassamme väärin, koska se on ainoita tapoja päästää Suomeen asumaan. Väärinkäytöön tulee puuttua laissa säädettyillä keinoilla, mutta se ei tarkoita sitä, että kaikkia turvapaikanhakijoita tulee kohdella väärinkäytäjinä, kunnes he osoittavat muuta. Suomi on sitoutunut kansainväliseen sopimukseen pakolaisten suojelemiseksi ja sopimuksen mukaisesti suhtautumisen tulee olla humaani.

FINLANDS ADVOKATFÖRBUNDS
RÄTTSKYDDSPROGRAM

INLEDNING

Rättskyddet är ett begrepp som är förknippat med en modern rättsstat. Begreppet saknar en officiell och entydig definition. Rättskyddet avser de medel mänskorna har till sitt förfogande för att driva igenom sina rättigheter. Detta program innehåller Finlands Advokatförbunds syn på det finländska rättskyddet (del I) samt en framställning om de särskilda tyngdpunkts- och problemområden som förbundet anser att måste åtgärdas för att rättskyddet allsidigt skall förbättras (del II).

Finlands Advokatförbunds rättskyddsprogram fastställt av delegations möte den 12.1.1995.

INNEHÅLL

I	RÄTTSKYDDET	29
1	Rättskyddet, ett i lag tryggat skydd av de mänskliga rättigheterna	29
2	Laglighetsprincipen	30
3	Neutralitetsprincipen och principen om oberoende	31
4	Rätt till domstolsbehandling	31
5	Domstolarnas verksamhetsförutsättningar skall tillgodoses	32
6	Domstolsbehandling inom skälig tid	32
7	Rätt till rättsbiträde	33
8	Offentlighetsprincipen och skyddet av det privata	34
9	Sammandrag	34
II	DE AKTUELLA PROBLEMEN I ANSLUTNING TILL RÄTTSKYDDET	36
1	Strävandena att begränsa rätten till ändringssökande	36
2	De långa behandlingstiderna	36
3	Hörande av parterna	37
4	De föråldrade stadgandena om jäv	37
5	Tillgången till juridisk information	37
6	Den rättsliga servicen för den svenskaspråkiga befolkningen	37
7	Utnämningen av domare	38
8	Missförhållandena i anslutning till konkursförfarandet	38
9	Tvångsverkställighet av umgängesrätt med barn	38
10	Grupptalan	39
11	Försämringsarna av villkoren för rättskyddsförsäkringarna	39
12	Kostnaderna för skiljeförfarande	39
13	Skuldsanering, företagssanering	39
14	Den fria rättegångens omfattning	40
15	Brottsoffrets ställning bör förbättras	41
16	Störande bör kunna förbjudas vid hot om straff	41
17	Motiveringar av avgöranden	41

18	Anhållande, häktning och övriga tvångsmedel	41
19	Den oskyldigt åtalade bör har rätt till ersättning för sina kostnader	42
20	Polisens befogenheter och dasekretessen	43
21	Equality of arms - rättegång på lika villkor	43
22	De olika alternativen för brottspåföld	44
23	Förvandlingsstraff för böter under recessionen.	44
24	Incestfallen, socialmyndigheternas syn och oskulden som utgångspunkt	44
25	Stadgandena om rättegångskostnader, den förvaltnings- rättsliga lagskipningen	45
26	Utlänningarnas ställning, språkstadgandena	45
27	Frågor rörande flyktingar och personer som ansöker om asyl	45

I RÄTTSSKYDDET

I Rättsskyddet, ett i lag tryggat skydd av de mänskliga rättigheterna

Rättsskyddet och de mänskliga rättigheterna är närliggande begrepp. Begreppen är dock inte identiska. FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och Finlands regeringsform nämner rätten till liv, frihet, egen-
dom, personlig integritet, yttrandefrihet och föreningsfrihet. Dessa element utgör alla sådana grundvärden i livet som rättsskyddet bör trygga. Rättsskyddet bildar alltså ett skydd för de mänskliga rättigheterna i samhället. Begreppet rättsskydd har utvecklats parallellt med att ovan uppräknade grundläggande värden uppkommit och utvecklats. De viktigaste grundläggande värdena är givetvis rätten till liv, frihet och personlig integritet. Dessa omfattas av samtliga ovan nämnda stadganden samt av gällande traditionell lagstiftning.

Rättsskyddet skall vara effektivt och inte enbart utgöra en formell kontroll.

Rättsskyddet och de mänskliga

rättigheterna har samma mål vid skyddet av individens rättigheter mot maktgrupperna. Fastän maktutövningen är demokratisk är rättsskyddet nödvändigt för individen som skydd för hans grundrättigheter. Utan ett täckande rättsskydd finns det en fara för att enbart den starkares rättigheter drivs igenom.

De normer som har status av lag utgör ett sådant skydd. Rättsskyddet är en väsentlig del av begreppet rättsstat. I rättsstater har lagen ett eget värde och utgör inte enbart ett medel för makthavarna att få folket att underkasta sig deras vilja. Grundlagen garanterar detta genom att förutsätta att den offentliga makten skall utövas i överensstämmelse med gällande lagstiftning.

Rättsskyddets principer skall motsvara uppfattningen om ett tryggt samhälle. Om en individ på förhand vet vad påföljderna av hans handlande är i samhället, kan han känna sig trygg. Staten tryggar alltså grundrättigheterna genom lagstiftning, som skyddar individen mot den offentliga makten och maktgrupperna och som gör det möjligt att förutsäga påföljderna av hans handlande. För att detta skall gå att genomföra i praktiken skall lagarna ha ett exakt innehåll och kunna förstås. Dessutom skall de kunna

tolkas enligt de principer som gäller i en rättsstat. Riksdagens grundlagsutskott har betonat att i de fall, som erbjuder möjlighet till olika motiverade tolkningsalternativ, skall det alternativ omfattas som främjar att bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna förverkligas, dvs. på detta sätt definierat är mänskorättsvänligt.

Justitiekanslern vid statsrådet och riksdagens justitieombudsman skall effektivt övervaka att rättskyddet genomförs i Finland.

2 Laglighetsprincipen

Laglighetsprincipen garanterar att all verksamhet vid domstolarna och myndigheterna skall grunda sig på lag. En myndighets möjlighet att förplikta en person till något eller i övrigt att påverka hans rättigheter förutsätter bemyndigande i lag. Denna princip uppställer naturligtvis noggranna krav på lagarna.

En lag skall vara klar och motiverad. Den får inte vara så allmänt formulerad att den ger myndigheterna möjlighet till en godtycklig tolkning. Lagen skall förplikta myndigheterna att verka på ett behörigt sätt och utan omotiverat dröjsmål.

Lagen skall vara allmän, gälla för alla på samma sätt och grunda sig på allmänt godtagna principer. En

lag får inte stiftas med tanke på vissa personer eller grupper.

En lag får inte vara retroaktiv. Ingen skall få straffas för en gärning som inte är kriminaliseras vid gärningstidpunkten. Detta gäller med vissa reservationer också all annan lagstiftning, t.ex. lagstiftningen om beskattningen.

En lag får intestå i strid med grundlag och inte heller med de internationella konventioner - såsom den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter, vilka Finland såsom stat har anslutit sig till.

Laglighetsprincipen leder till att åklagaren i ett brottmål skall bevisa sitt åtal och att strafflagen inte kan analogt tillämpas på sådana fall som dess ordalydelse inte direkt omfattar.

Lagen skall förplikta myndigheterna att handla på ett korrekt sätt och utan onödiga dröjsmål.

3 Neutralitetsprincipen och principen om oberoende

Finländska domstolar skall vara neutrala och oberoende. Om gällande lagar eller förordningar ger myndigheterna eller domstolarna prövningsrätt vid beslutsfattandet, skall beslutet alltid grunda sig på de principer som iakttas i en rättsstat. Beslutet får inte heller gynna enskilda personer eller organisationer.

Neutralitetsprincipen innebär också att samma slags fall vid domstolar och av myndigheter skall behandlas på samma sätt. Denna princip omfattar det självklara kravet på ojävighet som skall garantera att en tjänsteman eller domare inte kan delta i behandlingen av ett ärende, i vilket det kan påstås att han har ett ekonomiskt eller annat intresse.

Ett klart uttryck för neutralitetsprincipen ger en utgångspunkt för att alla är jämställda inför lagen.

Neutralitetsprincipen garanterar alla parter rätt att föra fram sin åsikt inför domstol eller förvaltningsmyndigheterna. I brottmål har svaranden rätt att få uppgift om vad som kommer att anföras mot honom.

Förutom att rättskipningen skall vara neutral och oberoende skall den också till det ytter ge ett sådant tryck. Rättskipningen skall alltså av parterna och allmänheten kunna

uppfattas som rätvis. Vid en rättegång skall de olika parterna behandlas neutralt och de skall ges samma rättigheter och föreläggas samma skyldigheter.

Ett oberoende advokatväsen är en väsentlig del då principerna om neutralitet och oberoende skall genomföras. Advokaterna måste garantera förutsättningar för sitt arbete när det gäller att tillgodose individens rättskydd.

Rättskipningen skall av parterna och allmänheten uppfattas som rätvis.

4 Rätt till domstolsbehandling

En naturlig princip som är en del av rättskyddet är rätten till domstolsbehandling av ett eget ärende. Om det är fråga om frihetsberövande skall domstolen absolut pröva ärendet. Ingen persons frihet kan berövas utan att förfarandet på ett neutralt och oberoendet sätt konstateras vara lagligt. För att rättskyddet skall kunna tillgodoses skall domstolen vara kompetent att behandla ärendet.

Då en dom vinner laga kraft skall samma ärende inte på nytt kunna upptas till prövning. Slutgiltigheten av domstolsavgörandet skall

alltså vara tryggt med undantag för de situationer, i vilka lagen tillåter extraordnärt ändringssökande.

Var och en skall ha frihet att själv välja sin advokat. På det sättet vet han att hans rättigheter övervakas effektivt och konfidentiellt.

En domstol skall motivera beslutet klart och öppet för att var och en skall kunna bedöma om han behandlats rättvist. Rätten att söka ändring avser inte enbart möjligheten att låta andra domare pröva ärendet utan också en möjlighet att kritisera grunden för den lägre instansen avgöranden samt bevisbedöningarna.

En part skall ha möjlighet att överklaga alla beslut som berör hans rättigheter vid åtminstone en bevärsinstans: Sävel själva besvärmöjligheten som vetskapsen om förekomsten av en sådan kompletterad med möjligheten till rättshjälp garanterar att rättskyddet tillgodoses.

5 Domstolarnas verksamhetsförutsättningar skall tillgodoses

Kompetenta domstolar som åtnjuter allmänt förtroende utgör en väsentlig del av rättskyddet. I samhället får inte förekomma några som helst misstankar angående domstolarnas verksamhet.

Rättskyppningen skall tilldelas de resurser som behövs för att den skall kunna uppfylla sin uppgift. Staten skall se till att sakunniga och kompetenta jurister ser domarbanan som en intressant och premierande uppgift. Systemet vid utnämning av domare skall utvecklas i riktning mot att de centrala kriterierna vid avancemang skall utgöras av skicklighet och kompetens samt lämplighet för domarvärvet.

Det ovan anförla innefattar kravet på att domarkarriären som juristyrke skall förbli tillräckligt lockande såväl när det gäller samhällelig status som avlöning. En utveckling som gör det möjligt att flytta över till domaruppgifter också från andra juristyrken bör främjas.

På detta sätt är det möjligt att berika domstolsväsendet med en mångsidig erfarenhet.

Staten skall i allt högre grad se till att domstolsutslagen effektivt offentliggörs. Staten skall se det som sin plikt att informera medborgarna, vilket för sin del är en del av det allmänna förtroende var och en skall kunna känna gentemot domstolsväsendet.

6 Domstolsbehandling inom skälig tid

Behandlingen inför rätta skall ske inom skälig tid och var och en har

rätt till ett avgörande i sitt ärende inom skälig tid.

I synnerhet ingreppen mot den personliga friheten och integriteten är till den grad allvarliga åtgärder att lagligheten hos dessa utan dröjsmål skall kunna prövas av domstol. Rättskyddet äventyras om tidsperioden mellan åtgärden och beslutet är oskäligt lång. Då tvister och brottmål avgörs och vid beslut om skatter bör avgörandet ges möjligast snabbt.

Också vid förvalningsförfarandet och vid den förvalningsrättsliga lagskipningen skall beslutet ges inom skälig tid. Uttryckligen i dylika ärenden är rättskyddet direkt beroende av den tid som behandlingen tar i anspråk.

Behandlingen inför rätta skall inledas inom skälig tid. Var och en har rätt till ett avgörande inom skälig tid.

7 Rätt till rättsbiträde

I ett modernt samhälle skall var och en oberoende av ekonomisk ställning tryggas rätt till ett rättsbiträde. Speciellt i domstolsärenden får situationen inte leda till att någon blir utan rättshjälp på grund av medellöshet.

Gällande lag om fri rättegång samt den kommunala rättshjälpsverksamheten skapar en grund för rättshjälp. De ärenden, i vilka en person har rätt till fri rättshjälp och biträde skall inte ytterligare begränsas. Det är skäl att förhålla sig negativt mot begränsningar, i synnerhet då det också finns andra samhällsområden, t.ex. förvalningsrättslig lagskipning, som är svårtillgängliga utan sakunnig rättshjälp.

Ett jämligt genomförande av rättskyddet förutsätter att det också i fråga om förvalningsrättslig lagskipning skall finnas möjlighet till fri rättshjälp eller annan sakunnighjälp. När det gäller t.ex. skatteärenden har skattetagaren på samhällets bekostnad tillgång till den högsta sakkunskapen på området. Däremot skall skattebetalaren själv sköta om sina skattebesvär. Skatten skall i allmänhet betalas trots att beskattningen överklagas, och den skattskyldiges rättsliga ställning gottgörs inte på något sätt fastän han senare eventuellt vinner ärendet. En ersättning av kostnaderna vore absolut tillbörlig och jämlik i sådana situationer. Den förvalningsrättsliga lagskipningen bör också i övrigt i högre grad övergå till en sådan tillämpning, dvs. att det offentliga vid förlust av ärendet åläggs betala den vinnandes rättegångskostnader.

Straffprocessen skall förnyas och ett obligatoriskt offentligt försvar är intaget i förslaget till revision av

straffprocessen. Detta kompletterar för sin del lagstiftningen om försökning och tvångsmittel.

Med tanke på rättskyddet är advokatens sekretess central.

8 Offentlighetsprincipen och skyddet av det privata

I allmänhet skall en rättegång vara offentlig, likaså domen avkunnas offentligt. Offentlighetsprincipen utgör en del av den samhällskontroll som fria massmedia står för. Utöver detta har en möjligast stor offentlighet i fråga om skriftliga handlingar en särskild betydelse med tanke på rättskyddet.

Domstolsutslagen får en bättre förutsägbarhet om det material och de uppgifter som domstolarna har till sitt förfogande och den praxis de tillämpar är offentliga.

Rättskyddet är givetvis också en del av det privata, som avser mänskans nära intima sfär. Vissa specialområden inom det ekonomiska livet omfattar affärshemligheter som måste gå att skydda.

Om offentlighetsprincipen och skyddet av det privata står konflikt

med varandra skall valet göras till förmån för det privata, dock så att offentligheten på ett skälgt sätt tillgodoses.

Om offentlighetsprincipen och skyddet av det privata står konflikt med varandra skall valet göras till förmån för det privata, dock så att offentligheten på ett skälgt sätt tillgodoses.

9 Sammandrag

En uttömnande framställning av begreppet rättskydd låter sig inte göras. Då samhället förändras, uppställs kontinuerligt nya krav. Det är t.ex. inte möjligt att påstå att ett visst land saknar rättskydd. Man kan tala om olika gradskillnader när det gäller att tillgodose rättskyddet. I ett samhälle kan det finnas rättskydd av högre eller lägre grad. Också inom olika områden av rättskipningen kan rättskyddet tillgodoses på olika sätt. Vid en utökning av samhällets resurser skall en del av de ökade resurserna riktas rättskyddet till godo.

Rättskyddet skyddar de mänskliga rättigheterna på det sätt som de är upptagna i grundlagar och internationella konventioner. Rättskyddet uppställer krav på rättsnormerna, på tolkningen av rättsnormerna och på tillämpningen av dessa. Rättskyddet garanterar mänskors och samfunds rättigheter mot ämbetsmaskineriets godtycke, men tryggar också information om myndigheternas beslut och om grunderna för besluten. Genom rättskyddet har mänskorna möjlighet att på förhand kunna uppfatta följderna av sitt handlande och också att bevaka sina rättigheter i ett demokratiskt samhälle.

Rättskyddet skapar spelregler för samhället. Dessa skall samhället iakta och övervaka att de efterlevs.

RÄTTSKYDDET

- defineras i grundlagar och internationella avtal
- möter nya krav då samhället utvecklas
- skyddar särskilt den svagare parten
- ställer krav på normerna
- förutsätter domare och advokater som är oberoende av maktgrupper
- tryggar information om normer, beslut och grunderna för dessa
- garanterar förutsägbarheten
- skapar spelregler för samhället

II DE AKTUELLA PROBLEMEN I ANSLUTNING TILL RÄTTSSKYDDET

1 Strävandena att begränsa rätten till ändringssökande

Finlands Advokatförbund motsätter sig planerna på en begränsning av rätten till ändringssökande. Redan de internationella avtal vårt land har anslutit sig till förutsätter i allmänhet möjlighet till ändringssökande. Till den del detta inte är fallet är det fel metod att eliminera anhopningen av ärenden vid besvärsinstanserna genom att begränsa besvärsrätten.

Om de lägre domstolarna bättre och grundligare motiverade sina beslut kan behovet av ändringssökande minskas. Ett grundligare arbete vid underrätterna förutsätter tilläggsresurser.

Om en person som dömts till ovillkorligt frihetsstraff genom en ansökan kunde få t.ex. ett års anständ med att avtjäna sitt straff har han inte skäl att anföra besvärs i hovrätten enbart för att uppskjuta avtjäningen av straffet.

Det är fel metod att eliminera anhopningen av ärenden vid besvärsinstanserna genom att begränsa besvärsrätten.

2 De långa behandlings-tiderna

Domstolsärendena avgörs i Finland inte alltid inom rimlig tid. Särskilt vissa länsrätter och hovrätter har en alltför lång behandlingstid. Tilläggsresurser kunde enligt ovan angiven modell åstadkommas genom att minska behoven och orsakerna till ändringssökandet.

Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har i ett flertal av sina avgöranden konstaterat att en stat inte kan hänvisa till anhopningen av ärenden om rimliga behandlingstider överskridits. Statens uppgift är att förse domstolarna med sådana resurser att behandlingstiderna inte drar oskäligt ut på tiden. Statsmakten måste förstå att anslagen för domstolarna inte kan reduceras samtidigt som domstolarna vid sidan av de tidigare ärendena måste avgöra svåra av-

recessionen föranledda problem, såsom skuldsaneringar, företagssaneringar, konkurer, rättegångar i anslutning till bankkrisen osv.

3 Hörande av parterna

Den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna har konstaterat att högsta domstolen avgjort ett ärende utan att sökanden haft tillfälle att uttala sig om sådant material som motparten tillställt rätten.

Förfarandet strider mot reglerna om en rättvis rättegång och de högsta domstolarna skall övervaka att sådana fel inte längre inträffar vid beslut om individens rättigheter och skyldigheter eller om åtal för brott.

4 De föråldrade stadgandena om jäv

Vasa hovrätt har konstaterat att den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna ställer högre krav på domstolarnas opartiskhet än gällande rättegångsbalk. Rättegångsbalken bör ändras så att en domare är jävig att behandla ett ärende om allmänheten har skäl att misstänka att domaren är jävig i ärendet.

5 Tillgången till juridisk information

En förutsättning för rättskyddet är att mänskorna känner till gällande lag. Statens uppgift är därför att information om lagar och hur de tillämpas i praktiken hålls tillgänglig.

De nya datanäten har gjort det lätt och billigt att inhämta juridisk information. Avgörandena av högsta domstolen i Förenta staterna är tillgängliga följande dag. I Finland distribueras regeringens propositioner avgiftsfritt elektroniskt.

Med beaktande av utvecklingen bör verksamheten för justitieministeriets databank Finlex granskas kritiskt. En stor del av materialet i Finlex är inte underkastat upphovsrätt. Trots detta uppårs avsevärda avgifter för uppgifter från den sagda banken. Statens uppgift är att distribuera information om gällande rätt. Sådant material som inte är underkastat upphovsrätt bör vara avgiftsfritt eftersom det i vart fall produceras i elektronisk form.

6 Den rättsliga servicen för den svenska språkiga befolkningen

På vissa områden i Finland och inom vissa rättsområden är det svårt att tillhandahålla sakkunnig svensk-

språkig rättshjälp. De svenska-språkiga blir allt oftare tvungna att sköta sina ärenden inför domstol på finska. Vid juristutbildningen skall även i fortsättningen beaktas att de svenska-språkiga har rätt att använda sitt eget modersmål.

7 Utnämningen av domare

Kommissionen som behandlat domarkarriären föreslog en utnämningsnämnd. I denna skulle vara representerade förutom domare bl.a. åklagarna, advokaterna och justitie-ministeriet. Finlands Advokatförbund understöder att en sådan nämnd tillsätts och att vid domarutnämningarna betonas en mångsidig tidigare arbetserfarenhet och den sökandens förmåga att klara av domarvärvet.

8 Missförhållandena i anslutning till konkursförfarandet

Den föräldrade konkurslagen har möjliggjort miss bruk som försakat såväl borgenärerna som samhället stora skador. Konkursombudsmannen, som har hand om övervakningen i konkurs-ärenden, skall ges så mycket resurser att han kan ingripa mot missförhållandena.

Finlands Advokatförbund betonar att dess medlemmar också som konkursboförvaltare är skyldiga att iakta god advokatsed och att de är underkastade förbundets disciplinära makt. Förbundet rekommenderar därför att som boförvaltare skall verka yrkesskickliga advokater, och att det alltid skall vara möjligt att utse en sådan, fastän gäldenären föreslår en egen jurist för uppgiften.

9 Tvångsverkställighet av umgängesrätt med barn

Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har kritiserat de finländska myndigheterna i ett fall som gällde verkställigheten av umgängesrätten med barn. Finlands Advokatförbund förenar sig med domstolens kritik till den delen att det nuvarande verkställighetsförfarandet inte på ett adekvat sätt uppfyller sin funktion.

Utsatta viten fungerar inte nödvändigtvis överhuvudtaget på önskat sätt om svaranden är medellös och utgår från att bli benådad från förvandlingsstraffet för böter. Förfarandet är också alldelens för långsamt.

10 Grupptalan

Enligt Finlands Advokatförbunds uppfattning kunde rätvisa och rättskydd bättre uppnås om det blev möjligt att driva mass- eller grupptalan för olika slags grupper som omfattar flera personer och som har samma intresse, då de eftersträver sina rättigheter. Inför stora projekt kan en liten mänska känna sig maktlös. En möjlighet till en ekonomiskt riskfri rättegång för en grupp mänskor, som har slutit upp kring en gemensam sak, kan då främja rättskyddet. Det är inte heller vettigt att flera personer driver var sin helt identiska talan mot samma svarande. Då intresset är gemensamt bör talan kunna prövas som en helhet en enda gång.

11 Försämringsarna av villkoren för rättskydds-försäkringarna

Försäkringsbolagen planerar inskränkningar när det gäller tillämpningsområdet för rättskydds-förmånen. Mervärdesskatten har reducerat försäkringsbeloppet med mera än en femtedel. Tillsammans försvagar dessa förändringar obönhörligen konsumentens möjlighet att driva talan mot näringssidkare och andra starkare parter.

Konsumenterna bör ersättas för mervärdesskatten i anslutning till rätte-

gångskostnader. Åtminstone bör staten avhålla sig från ytterligare sparåtgärder som begränsar den enskilda mänskans rätt att få den rätshjälp den behöver.

12 Kostnaderna för skiljeförfarande

Anhopningarna av ärenden vid de allmänna domstolarna har gjort att alternativa lösningar, t.ex. skiljeförfaranden innebär vissa förmåner. I synnerhet för konsumenter kan kostnaderna för ett skiljeförfarande bli oskäligt höga. Denna omständighet kan för sin del hindra användningen av skiljeförfarande i situationer, då ett sådant förfarande annars vore ett alternativ värt att beakta. Skiljeförfarandet bör utvecklas i den riktningen att det också kan lämpa sig för avgöranden i tvistemål med tämligen små ekonomiska intressen.

13 Skuldsanering, företagssanering

De i skyndsam ordning stiftade lagarna om skuldsanering för privatpersoner och företagssanering har visat sig medföra arbete för domstolarna bl.a. pga. att lagarna är oklara och det har varit svårt att hålla en enhetlig rättspraxis. Detta har sysselsatt även hovrätterna. De nya uppgifter som påförts domstolarna har i allt högre grads försvårat deras arbetssituation, vilket

tar sig uttryck i att behandlingen av alla andra ärenden födröjs.

Saneringsförfarandet har ansetts vara ett allfört dyrt och komplicerat förfarande för speciellt små och medelstora företag. Detta trots att förfarandet är infört särskilt med tanke på behoven i dessa företag.

14 Den fria rättegångens omfattning

Den fria rättegången säkrar inte helt möjligheten att få fri rättshjälp i alla allvarliga situationer som äventyrar rättsskyddet. Inte ens systemet med allmän rättshjälp fyller upp dessa luckor.

Fri rättegång vore nödvändig t.ex. i vissa skattebesvär, då beskattarens beslut har lett till att den ändringssökande blivit betalningsförmögen och inte själv kan stå för kostnadera för ett besvär som görs upp av en sakkunnig.

Likaså innebär också arvskiften och avvittringar ofta svåra situationer som är förenade med höga kostnader som parten måste betala, såväl det egena rättsbiträdets kostnader som hälften av skiftesmannakostnaderna. Det är klart att den medellösa parten har sämre möjligheter att bevaka sitt intresse i situationer, då den förmögna parten kan framtvinga ett oskäligt avtal genom att förvägra en realisering av boets

egendom.

Möjligheterna till fri rättegång begränsades år 1993 som en följd av statens sparåtgärder. Inskränkningarna måste avlägsnas genast som statens ekonomi ger möjlighet till det.

Den fria rättegången gäller inte heller situationer då domar skall verkställas. Om verkställighet av avgöranden som gäller vårdnaden om barn och umgängesträtt överförs på domstolarna skall det säkerställas att den fria rättegången gäller också detta skede, som får en allt större betydelse.

Personer som saknar en sedvanlig förmåga eller möjlighet att fördjupa sig i skriftligt rättegångsmaterial bör få en vidare rätt än för tillfället att få ett rättsbiträde på statens bekostnad.

En arbetsgrupp inom justitieministriet föreslog redan år 1991 att den fria rättegången bör utsträckas att gälla besvär över asylnämndens beslut. Förslaget har ännu inte genomförts och detta kan ifrågasätta hela betydelsen av rätten att anföra besvär.

Den fria rättegången trygger inte rättshjälp i alla allvarliga situationer som äventyrar rättsskyddet.

15 Brottsoffrets ställning bör förbättras

Brottsoffret har i vårt land inte en tillfredsställande ställning. Inom ramen för systemet med ersättning för brott betalar staten ersättning för skador som förorsakats genom vissa brott. För att brottsoffrets ställning skall förbättras, skall detta ersättningssystem utvecklas. I ärenden som gäller ersättning av brottskador förekommer fall då statskontoret sänker de belopp som domstolen ger genom laga kraft vunnit avgörande utdömt. Detta sker ofta till och med utan att sökanden hörts. Ett sådant förfarande kan med hänsyn till brottsoffret inte godkännas. Eftersom det nu gällande ersättningssystemet också är alltför långsamt, bör det löpa en behörig ränta på de ersättningar som betalas.

16 Störande bör kunna förbjudas vid hot om straff

Såväl i situationer i samband med att familjer upplösessamt i vissa fall av störande av hemfrid har det upplevs som en brist att domstolen inte på förhand kan förbjuda en person att till exempel besöka sin tidigare äkta makas hem eller arbetsplats. Ett obetydligt bötesstraff för hemfridsbrott är inte ett tillräckligt medel för att hindra allvarliga störningssituationer.

I lagen bör intas en möjlighet att utse att hot om straff om en person på nytt allvarligt stör en annan person.

17 Motivering av avgöranden

I Finland motiveras avgörandena i allmänhet knapphändigt. I besvärsinstansen uppgörs dock regelmässigt en föredragningspromemoria. Denna anses dock vara en hemlig handling, som omfattar domstolens överläggning. Om föredragningspromemoriorna offentliggjordes kunde parterna försäkra sig om att deras mål behandlas på ett behörigt sätt och förtroendet för beslutet öka. På längre sikt bör strävan vara att domstolarna motiverar sina avgöranden i större omfattning än nu och att de kunde väga aspekter för och emot avgörandet.

18 Anhållande, häktning och övriga tvångsmedel

Den gällande förundersökningslagstiftningen har inneburit att Finland uppnått de minimikrav en rättsstat uppställer, nämligen att anhållande, häktning och övriga tvångsmedel avgörs av en oberoende domstol. Finlands Advokatförbund oroas för att domstolen besluter om teleövervakning och föreslagen teleavlyssning utan att den misstänkte hörs

överhuvudtaget. För övervakningen dessa ärende bör det åtminstone finnas en särskild nämnd.

Lagstiftningen om förundersökning innehåller ännu vissa brister. Bland dessa kan nämnas t.ex. bristen på lagstiftning om identifieringsförfarande. Finlands Advokatförbund har gjort en framställning till justitieministeriet om en sådan lagstiftning.

Den europeiska kommittén för förhindrande av tortyr och användning av omänsklig eller förnedrande bestraffning gjorde ett inspekionsbesök i Finland år 1992.

Kommitténs rapport kritiserar till vissa delar den finländska förundersökningen. Finlands Advokatförbund anser det nödvändigt att förbättringsförslagen beaktas. Vid undersökningen av grövre brott bör t.ex. ljud- och videobandning användas i större utsträckning. Förhållandet för förvar av anhållna och häktade är inte till alla delar på en godtagbar nivå. En rannsakningsfänge bör ha möjlighet till verksamhet utanför cellen även i annan form än en kort promenad under bar himmel.

Vid undersökningen av grova brott bör i vidare omfattning användas ljud- och videobandupptagningar.

19 Den oskyldigt åtalade bör har rätt till ersättning för sina kostnader

Statsrådet beslöt att inte avläta till riksdagen ett lagförslag, enligt vilket den oskyldigt åtalade av staten hade haft rätt att få ersättning för kostnaderna för sitt försvar. Finlands Advokatförbund anser att statsfinansiella orsaker inte kan utgöra ett hinder för ersättningarna. Redan för tillfället betalar staten via den fria rättegången en stor del av den oskyldigt åtalades kostnader. Likaså betalas redan nu en oskyldigt åtalads rättegångskostnader ur statens medel om den åtalade varit anhållen eller häktad.

I synnerhet det faktum att mervärdesskattesystemet utvidgats att gälla också advokatavoden har lett till en helt ohållbar situation, eftersom den oskyldigt åtalade är tvungen att utöver sina rättegångskostnader betala 22 % på kostnadernas belopp till staten.

En oskyldigt åtalad är tvungen att utöver sina rättegångskostnader betala 22 % på kostnadernas belopp till staten.

20 Polisens befogenheter och datasekretessen

Under de senaste åren har polisens befogenheter när det gäller t.ex. möjligheterna att få och insamla information ökat betydligt. Enligt de observationer Finlands Advokatförbund gjort har brottsligheten under samma tid inte tilltagit, och det finns alltså ingen motivering för dessa utökade befogenheter. Endast narkotika brotten har ökat under de senare åren. Trots detta har ändringarna i polisens befogenheter utformats som allmänna och gäller övervakningen och undersökningen av alla slags brott.

Finlands Advokatförbund betonar att ett utökat ingripande i medborgarnas och övriga i landet vistande personers privatliv skall, för att vara godtagbart, vara nödvändigt i ett demokratiskt samhälle.

21 Equality of arms - rättegång på lika villkor

I Finland har domaren traditionellt svarat för att straffansvaret konstateras dvs. att i ärendet företes tillräcklig bevisning för att en åtalad skall kunna dömas. Ansvaret bör överföras på åklagaren. På detta sätt åstadkoms en *trial* med tre parter. I denna är domarens uppgift att inhämta utredningar av likvärdiga parter och avgöra ärendet. Det är

inte domarens sak att korrigera åklagarens misstag. Om åklagaren inte lett sitt åtal i bevis skall åtalet förkastas. Åklagaren skall inte uppmanas att komplettera materialet (jfr. HD 1991:84).

Åklagaren har i vårt land vid straffprocessen tillgång till metoder som försvaret inte har. T.ex. finger-, avtrycks- och handstilsundersökningar, tillgång till och undersökning av beslagtagen egendom är möjliga enbart för poliser och åklagaren. Svaranden har inte tillgång till fullständiga teleidentifikationsuppgifter, inte ens angående sin egen telefonanslutning.

Bevisning som misstänkliggör åtalet kan tänkas förutsätta åklagarens medverkan. Enligt lag har han dock inte en sådan skyldighet att medverka.

Åklagarna får normalt förundersökningsmaterialet automatiskt och snabbare än svaranden.

Åklagaren uppfattas också som en del av domstolens personal, och han har ofta en möjlighet att påverka i vilken ordning och med vilken tidsupplägg brottmål behandlas.

När det gäller förvaltningsrättslig lagskipning är den myndighet som fattat beslutet i särställning då besväret behandlas. Målet bör vara ett tvåpartsförhållande. På detta sätt äventyras inte opartiskheten hos den som avgör besväret. Förvaltningsförfarandet och den förvaltnings-

rättsliga lagskipningen bör utvecklas speciellt i sådana fall då föremålet för avgörandet är en rätt eller skyldighet enligt artikel 6 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Sådana ärende är t.ex. omhändertagande av barn och beslut om vissa förmåner.

22 De olika alternativen för brottpåföljd

Medlemmarna i Finlands Advokatförbund har i sitt arbete kunnat konstatera hur dåligt ett ovillkorligt frihetsstraff uppfyller den specialpreventiva uppgift som uppstälts för straffformen i fråga. En fängelsevistelse är ofta en garanti för en brottslig levnadsbana.

Särskilt under ekonomiskt svåra tider bör man eftersträva att de som gjort sig skyldiga till brott inte blir associala, eftersom redan arbetslösheten och meddellösheten verkar i den riktningen.

Särskilt för unga gärningsmän bör anordnas en möjlighet att sona sina gärningar genom frivillig medling, samhällstjänst eller fritidsarrest.

23 Förvandlingsstraff för böter under recessionen

Bötesstraffet hotar mista sin effekt som lindrig straffform om de som begår mest brott ofta är oförmögna

att betala sina böter. Då indrivningen av böter och förvandlingen av böter till fängelse är utdragna procedurer, är det möjligt att ett stort antal bötesstraff kan drabba till och med unga kriminella och att dessa straff sedan måste avtjänas i fängelse.

Även för förvandlingsstraffet bör utvecklas alternativ. Veckoslutsarrest kunde vara en lämplig alternativ straffform.

24 Incestfallen, socialmyndigheternas syn och oskulden som utgångspunkt

I offentligheten har relaterats incestfall, där domstolens och socialmyndigheternas bevisbedömning kraftigt avvikit från varandra. Utgångspunkten om oskuld binder också socialmyndigheterna. För ingrepp i familjelivet krävs hållbara skäl. Enbart oindvidualiserade misstankar berättigar inte till sådana ingrepp.

Barnskyddsaspekterna måste klart kunna särskiljas från de straffrättsliga.

25 Stadgandena om rättegångskostnader, den förvaltningsrättsliga lagskipningen

Stadganden som reglerar rättegångskostnaderna bör stiftas också för den förvaltningsrättsliga lagskipningen. Utgångspunkten bör vara att om det offentliga förlorar en rättegång, skall den ändringssökandes rättegångskostnader ersättas till fullt belopp. Om den ändringssökande förlorar sitt mål bör han i skälig mån förpliktas ersätta de kostnader det offentliga förorsakats i ärendet om besväret bl.a. med beaktande av tidigare praxis varit ogrundat.

I justitieministeriets förslag till förvaltningsrättslig lagskipning (lagberedningens vid justitieministeriet publikation 2/94) ingår ett stadgande om ersättning för rättegångskostnader. Förslaget i fråga bör träda i kraft så snabbt som möjligt.

Om det offentliga förlorar en rättegång, skall den ändringssökandes rättegångskostnader ersättas till fullt belopp.

26 Utläningarnas ställning, språkstadgandena

Utläningarnas ställning vid rättegången kräver en förbättring. När det gäller t.ex. beslut om vårdnaden av och umgängesrätten med barn bör en utlännings del ha rätt till tolkning, fastän han inte har råd att arrangera det själv.

Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna förutsätter att ett åtal och grunderna för åtalet på förhand delges på ett språk som svaranden förstår. Denna bestämmelse uppfylls inte helt i Finland för utläningars del. Förundersökningsprotokollen görs på finska eller svenska. Åtal och stämningar delges enbart på dessa språk, fastän svaranden inte överhuvudtaget förstår finska. Då målen i framtiden behandlas vid en koncentrerad huvudförhandling kan det inte godtas att svaranden först i sessionsalen får veta vad han åtalas för.

27 Frågor rörande flyktingar och personer som ansöker om asyl

Bemötandet av flyktingar och asylsökande verkar vara en fråga som kontinuerligt diskuteras. Rättsskyddet för dessa grupper omfattar ett flertal specialfrågor som måste lösas på ett rimligt sätt. Det är i allmänhet fråga om personer

som råkat ut för kränkningar av sina mänskliga rättigheter. Deras rättskydd skall i det mottagande landet vara klanderfritt. Deras liv och verksamhet får inte i onödan begränsas.

Asylförfarandet missbrukas i vårt land, eftersom förfarandet hör till de enda sätt att få komma till Finland bo. Missbruk skall stävjas med de

metoder som lagen ger möjlighet till. Detta betyder dock inte att alla asylsökande skall behandlas som missbrukare tills de själva visat annat. Finland har anslutit sig till den internationella konventionen om skydd för flyktingar och enligt konventionen skall inställningen till flyktingar vara human.

Suomen Asianajajaliitto
Simonkatu 12 B 20
00100 HELSINKI

Finlands Advokatförbund
Simongatan 12 B 20
00100 HELSINGFORS

Suomen Asianajajaliiton julkaisuja 1/95
Finlands Advokatförbunds publikationer 1/95